

означень, особливо для таких тематичних розділів словника як обчислювальна техніка, електроніка, системи зв'язку тощо, оскільки система понять перелічених царин науки і техніки істотно змінюється кожні 5-10 років.

10. **Однозначність розуміння і несуперечливість означення.** Так, перед виданням кожного словника проводився аналіз означень, метою якого була перевірка використовуваних у них термінів на 1) наявність цих термінів у словнику; 2) вживання цих термінів у прийнятому в словнику значенні. За відсутності використаних термінів у словнику вони додаються.

1. Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т. / Уклад. В.В. Яремецько, О.М. Сліпушко. - К.: Аконіт, 1999. т. 1 - 910 с., т. 2 - 910 с., т. 3 - 927 с., т. 4 - 941 с. 2. Словарь по кибернетике / Под ред. В.С. Михалевича. - К.: Гл. ред. УСЭ им. М.П. Бажана, 1989. - 751 с.

ПРО ВИКОНАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОГРАМИ ЗІ СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ШЛЯХОМ УКЛАДАННЯ СЕРІЇ ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКІВ ТА ДОВІДНИКІВ ДЛЯ ФАХІВЦІВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

© Анатолій Руднік, Михайло Гінзбург*, Валерій Колодяжний*, Роман Яремійчук**, 2000

Київ; *НДП АСУ трансгаз, Харків

**Івано-Франківський державний технічний університет нафти і газу

Історично склалося так, що тривалий час у нафтогазовому комплексі України як фахова функціонувала не українська, а російська мова. Цією мовою надруковані підручники, за якими наші фахівці вчилися у вищих навчальних закладах, основна довідкова та науково-технічна література, якою вони користуються й досі.

У суверенній українській державі така ситуація є недопустимою, тому на початку 90-х років було поставлено завдання переведення всіх видів виробничої діяльності в нафтогазовому комплексі України на державну мову, у тому числі створення сучасної нормативної бази: україномовного програмного забезпечення та комп'ютерних баз даних. Особливу увагу почали приділяти цій проблемі після прийняття Конституції України, у статті 10 якої було юридично закріплено державний статус української мови. Так на виконання Указу Президента України від 12.07.96 № 553/96 "Про першочергові завдання, пов'язані з прийняттям Конституції України", були видані відповідні накази Держнафтагазпрому, АТ "Укргазпром" та АТ "Укрнафта" про всебічне використання працівниками державної мови у своїй фаховій діяльності.

Однак відсутність загальноприйнятої та звичної для фахівців науково-технічної термінології суттєво ускладнює процес переходу на українську мову. У зв'язку з цим у розроблених нормативних документах, створених програмах та базах даних для опису одних і тих самих понять використовувалися та, на превеликий жаль, і сьогодні використовуються різні терміни, що негативно позначається на результатах діяльності фахівців.

Для подолання цих труднощів необхідно якнайшвидше сформуванню єдиної достатньо повної та узгодженої галузевої української науково-технічної терміносистеми. Але за таких умов цей процес не може здійснюватися нормальним шляхом розвитку "знизу – вгору" - від виробничників та інженерно-технічних працівників до науковців-термінологів. Обставини вимагають іти протилежним напрямком - "згори – вниз". Бо тільки такий шлях у змозі

забезпечити ефективне впровадження державної мови в усі сфери фахової діяльності працівників нафтогазового комплексу України.

З цією метою ще з середини 90-х років розпочато роботи з укладання відповідних словників для фахівців галузі, а на основі набутого досвіду та існуючих напрацювань вже були поставлені два взаємозв'язані завдання:

- 1) створити єдину галузеву термінологічну систему, яка б ґрунтувалася на терміносистемах відповідних царин знань, стандартизованих на державному рівні, та була б поповнена додатковими термінами та означеннями, що відбивають специфіку галузі;
- 2) забезпечити зручний та оперативний доступ до неї фахівцям галузі.

Виходячи з обмеженості реальних ресурсів, була прийнята концепція поетапного вирішення цих завдань силами науковців галузі, а для інтеграції їх зусиль розроблено комплексну програму термінологічного забезпечення галузі, затверджену 05.02.1999 р. заступником Голови Правління НАК "Нафтогаз України" В.В.Розгонюком. Зазначена програма полягає в укладанні на єдиних методичних засадах серії словників та довідників, які в сукупності охоплюють усі сфери діяльності галузі.

Науковим підґрунтям розробленої програми були результати аналізу системи понять, яка використовується фахівцями нафтогазового комплексу, та її фіксації в українській мові. НАК "Нафтогаз України" – це єдина організаційно-технологічна структура, що здійснює всі технологічні процеси, пов'язані з розвідкою та облаштуванням родовищ, видобутком і переробленням, транспортом і зберіганням природного газу, нафти та конденсату. Тому фахівці галузі використовують дуже різноманітну систему понять, які належать до різних царин знань: геології та геофізики, гідро- та аеродинаміки, механіки, електротехніки, електроніки, фізики металів, хімії, автоматики та телемеханіки, математики та комп'ютерознавства, вимірювальної техніки та метрології, надійності, зв'язку, економіки, юриспруденції, екології, охорони праці й т. ін. Характерним є поєднання в одних і тих самих документах та комп'ютерних базах даних термінів, що належать до різних царин знань.

Програма являє собою словниковий проект, у рамках якого на єдиних методичних засадах повинна бути розроблена сукупність словників та довідників, які відбивають основні поняття всіх сфер діяльності нафтогазового комплексу. Для відображення цілісності терміносистеми в програму внесені не тільки словники і довідники, які потрібно ще розробляти, а й напрацювання останніх років, оскільки вони є складовою частиною галузевої терміносистеми та основою для її подальшої розбудови.

У словниковому проекті можна умовно виділити дві частини. Перша з них – це словники і довідники, які містять поняття, що вживаються виключно або здебільшого в нафтогазовій галузі. До них належать поняття з геології нафти і газу, підземної гідрогазомеханіки, фізики пласта, буріння свердловин, видобування та транспортування нафти і газу, у тому числі з шельфу. У цій частині вже укладені такі словники та довідники:

Назва	Тип видання та обсяг або кількість термінів	Рік видання
1. Російсько-український нафтогазопромисловий словник	перекладний словник, 13000 термінів	1992
2. Довідник з нафтогазової справи	довідник, 618с.	1996
3. Тлумачний словник англо-американських скорочень у нафтовій і газовій промисловості	перекладний та тлумачний словник, 1500 скорочень	1996
5. Експлуатаційникові газонафтового комплексу.	довідник, 431с.	1998
6. Російсько-український термінологічний словник з нафтопромислової справи	перекладний та тлумачний словник, 1500 термінів	1998
7. Англо-український нафтогазовий словник	перекладний словник, 45000 термінів	1998

У перелічених словниках і довідниках визначаються основні поняття з названих вище питань, а в словниках також встановлюються англійські та російські відповідники, що дає змогу в процесі створення української термінологічної системи використовувати кращі світові надбання. Основним виконавцем цієї частини словникового проекту є фахівці Івано-Франківського технічного університету нафти і газу на чолі з докт. техн. наук, проф., академіком УНГА Яремійчуком Р.С.

Друга частина словникового проекту передбачає розроблення серії електронних та паперових тримовних російсько-українсько-англійських тлумачних словників, які поєднують термінологію різних царин знань, яка використовується в нафтогазовій галузі, та поповнені специфічними поняттями, узятими зі словників і довідників першої частини проекту. Виконавцем цієї частини програми є колектив фахівців інституту НДПАСУтрансгаз (м. Харків) на чолі з докт. техн. наук, проф., академіком УНГА Гінзбургом М.Д. Як редактора-лексикографа до цього проекту було залучено провідного термінолога канд. філол. наук Симоненко Л.О. (Інститут української мови НАНУ). Такий підхід дав змогу поєднати досвід вітчизняних термінологів та можливості сучасних інформаційних технологій.

Уже укладені, укладаються та розпочате укладання словників з таких напрямків:

Назва	Кількість термінів	Рік видання
<i>Укладені в 1995 – 1999 роках</i>		
1) з автоматички, телемеханіки, використання обчислювальної техніки та суміжних питань	6000 (електр.) 4000 (папер.)	1997
2) з газомірювань, якості газу та метрології	3000	1998
3) з охорони праці, технічного нагляду, безпеки дорожнього руху та пожежної безпеки	2700	1998
4) з енергетики	3400	1999
5) з надійності газотранспортного обладнання	2500	1999
5) з охорони інтелектуальної власності	1300	1999
7) з охорони довкілля	3000	2000
8) з захисту газопроводів від корозії	2400	2000
<i>Завершується укладання</i>		
9) з економіки та фінансів	3000	2000
<i>Розпочато укладання в 2000 році</i>		
10) з витратометрії	1000	2001
11) з електро-, радіозв'язку та систем комунікацій	2000	2001
8) з транспортування, розподілення та підземного зберігання газу	2000	2001

Загальна кількість термінів у вже укладених словниках 1 – 8 досягає 30 тис., а без багаторазового врахування термінів, що є спільними для декількох словників, близько 20 тис.

Кожний словник має як паперову, так і електронну версії. Для останньої використовується єдине програмне забезпечення. Усі словники побудовані за єдиним принципом, відображають певну частину єдиної галузевої терміносистеми і тому можуть розглядатися як відповідна частина єдиного багатотематичного словника.

Для кожного поняття в словниках наводиться термін і тлумачення українською мовою, відповідники англійською і російською мовами (в електронній версії – також тлумачення російською мовою). Вибір мов зумовлений тим, що, як відомо, саме англійською та російською мовами йде в Україну основний потік науково-технічної інформації.

Для забезпечення більшої інформативності словників у них подається граматична інформація щодо особливостей правопису окремих відмінкових форм термінів, а також для слів іншомовного походження наводиться етимологічна довідка.

У процесі укладання розділів багатотематичного словника оброблена велика кількість літературних джерел (більше 1000), перш за все законодавчі та нормативні акти, стандарти і словники (Vocabulary) Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) і Міжнародної електротехнічної комісії (IEC), державні стандарти України (ДСТУ), міждержавні стандарти (ГОСТ), енциклопедичні видання, словники, довідники тощо. Перенага надавалася означенням, наведеним у стандартах, причому означення російською мовою brano з міждержавних стандартів, а українською - з державних стандартів України, і в означеннях наведено посилання на відповідний закон, нормативний акт або стандарт.

Однією з переваг запропонованого підходу є забезпечення узгодженості розділів багатотематичного словника в поєднанні з можливостями їх поетапного укладання. Це досягається завдяки:

1) послідовності укладання словників, коли спочатку було розроблено багатопрофільний словник (див. таблицю), який забезпечив єдиний системний підхід до побудови суміжних терміносистем і дозволив надалі уникнути розбіжностей та суперечностей. За результатами впровадження цього словника почалося укладання спеціалізованих словників, присвячених більш вузьким предметним ділянкам;

2) використанню сучасних інформаційних технологій укладання словників та розробленню відповідного програмного та інформаційного забезпечення;

3) єдиному тлумаченню термінів, що входять до складу кількох словників. Ці терміни здебільшого мають багато значень, тому для них у всіх словниках наведено узагальнені тлумачення, а також, за необхідності, більш конкретні тлумачення з вказівкою на галузь застосування;

4) прийняттю на підставі рекомендацій мовознавців і термінологів єдиної мовної концепції та її послідовною реалізацією з використанням сучасних можливостей комп'ютерних технологій.

Висновки.

Реалізація комплексної програми дозволяє вирішити визначені вище два взаємозв'язаних завдання:

1) створити єдину достатньо повну та узгоджену терміносистему, яка базується на терміносистемах відповідних царин науки та техніки, стандартизованих на державному рівні, та доповнену термінами та означеннями, що відбивають специфіку галузі;

2) забезпечити зручний та оперативний доступ до неї фахівців галузі.

Основною перевагою запропонованого підходу є можливість поетапного створення галузевої терміносистеми з використанням можливостей сучасних інформаційних технологій.

Вважаємо за доцільне поширити на інші галузі промисловості набутий у нафтогазовому комплексі досвід об'єднання понять різних царин науки й техніки в єдину галузеву термінологічну систему.

Крім того, пропонуємо:

- створити галузеві термінологічні центри, які працювали б під методичним керівництвом Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ);

- для обміну досвідом та координації робіт галузевих центрів ширше використовувати можливості сучасних інформаційних технологій (електронну пошту, електронні конференції тощо);
- у процесі планового перегляду державних термінологічних стандартів Держстандарту України використовувати напрацювання галузевих термінологічних центрів та залучати до цієї роботи відповідних фахівців цих центрів.

МОВНА КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМИ СЛОВНИКІВ ТА ДОВІДНИКІВ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

© Михайло Гінзбург, Людмила Симоценко*, 2000

НДПІ АСУ трансгаз, Харків

*Інститут української мови НАН України, Київ

У процесі розроблення словникового проекту - серії тримовних російсько-українсько-англійських тлумачних словників для працівників нафтогазового комплексу було використано велику кількість літературних джерел (понад 1000), перш за все законодавчі та нормативні акти, стандарти й словники (Vocabulary) Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) та Міжнародної електротехнічної комісії (IEC), державні стандарти України (ДСТУ), міждержавні стандарти (ГОСТ), енциклопедичні видання, словники, довідники тощо.

На превеликий жаль, в оброблених джерелах мають місце численні порушення норм чинного "Українського правопису" [1] (у тому числі в Державних стандартах України), а також розбіжності між названими вище джерелами (між різними Державними стандартами України, між окремими словниками, між словниками та окремими державними стандартами України) щодо перекладу на українську мову деяких поширених термінів та термінів-словосполучень, щодо вживання тих чи інших слів у певних значеннях, у тому чи іншому контексті.

Ці лексичні розбіжності зумовлені тим, що в наш час відбувається бурхливий процес розвитку як фахової мови, так і української мови в цілому, який супроводжується відновленням безпідставно вилучених у різні часи українських термінів, відкиданням невдалих запозичень та кальок, переглядом деяких правописно-стилістичних норм.

Тому одним з основних засобів забезпечення узгодженості словникового проекту є прийняття єдиної мовної концепції, яка ґрунтується на рекомендаціях мовознавців і термінологів, та її послідовна реалізація з використанням сучасних можливостей комп'ютерного укладання та редагування словників.

Ураховуючи, з одного боку, необхідність забезпечення інформаційної сумісності словника з чинними нормативними документами, їх однозначного розуміння, а з іншого боку, наявність розбіжностей між різними джерелами (в тому числі між окремими державними стандартами, між державними стандартами та новітніми словниками) автори словникового проекту дотримувалися таких правил:

1) у написанні всіх термінів та загальноживаних слів дотримуватися вимог чинного "Українського правопису" [1] і нових орфографічних словників [2-4], укладених з урахуванням норм чинного правопису. Незважаючи на певні добре відомі недоліки чинного "Українського правопису" [1], які детально обговорювалися в багатьох доповідях на попередніх конференціях [5, 6], це правило вважаємо ключовим, оскільки "будь-яка термінологічна система не може відхилитися від загальнонаціональних правил правопису"